

ראובן הלווה לשמעון 80 שקל, וקיבל כמשכון את תעודת הזהות של שמעון. ראובן הניח את הת"ז בתאו הבלתי נעול שבפנימיה. כעבור כמה ימים – נעלמה התעודה, ולא ידוע היכן היא. עלות חידוש ת"ז הוא 110 שקל. שניהם תובעים זה את זה (המלווה דורש פירעון ההלוואה – 80 שקל, והלווה דורש החזר על ההפרש לטובת המשכון – 30 שקל). מה הדין?

בס"ד

- א. טענות הצדדים.....
- ב. דיני שומרים וחיוביהם.....
- ג. מחלוקת הפוסקים לגבי שומר משכון.....
- ד. תחום אחריותו של שומר משכון.....
- ה. מהרשד"ם וגינת וורדים: שמירה לפי המפקיד.....
- ט. תחום חיוביו של שומר שטרות.....
- י. שיטת הרמב"ם בחיוב שטרות.....
- יא. האם ת"ז נקרא גופו ממון.....
- יג. סברות אם לנכות את ערך המשכון.....
- יד. סיכום ומסקנות.....

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

טענות הצדדים

המקרה שלפנינו כולל תביעה זו צדדית, היינו שיש טענות לשני הצדדים, כלהלן:

- **ראובן המלווה, שומר המשכון** טוען ששמעון הלווה חייב לפרוע לו את החוב בסך 80 שקל. ומה שהת"ז נעלם – אין זה בגללו, שכן הוא שמר

טענה דו צדדית

פירעון חוב

ד פ י - ע י ו ן

ב

על הת"ז במקום נורמלי, שכולם שמים שם את תעודותיהם, שהרי אין סיבה למישהו לקחת ת"ז שלא שלו (ולא מדובר כאן במחבלים, שירצו להתחזות אנשים אחרים), ולכן המקום נחשב שמור. א"כ למרות שאינו יכול להחזיר ללווה את המשכון – בכל זאת **על הלווה לפרוע לו את החוב.**

שמעון הלווה מודה שקיבל הלוואה, אלא שטוען שמסר משכון ולא קיבלו חזרה, א"כ יש **לקזז את החוב עם ערך המשכון**. יוצא שבמקרה שלנו, שערך חידוש ת"ז הוא 110 שקל, וההלוואה היתה 80 שקל – יוצא שלא רק שאני פטור ממנו, אלא הוא עוד חייב לי 30 שקל.. ולכן אינו חייב להחזיר את ההלוואה עד שיחזיר לו את המשכון או את ערכו. ומכיוון שערך חידוש ת"ז הוא 110 שקל – יוצא שהמלווה עדיין חייב לו 30 שקל.

קזוז
חוב
ומשכון

דיני שומרים וחיוביהם

ראשית יש לברר אם שומר משכון הוא שומר חנם או שומר שכר. לשם כך הבה ניזכר במקור לדיני שומרים (ועיקר מטרת חזרה זו היא להאות את עוצמת חיובו של שומר שכר בגניבה ואבידה, הגם ששמר כהלכה וכראוי, כדלקמן):

המקור
לדיני
שומרים

למדנו במשנה (במסכת בבא מציעא דף צ"ג.): ארבעה שומרים הן: **שומר חנם והשואל, נושא שכר והשוכר**. שומר חנם נשבע על הכל (וברש"י: על כל המאורעות הכתובות בשאר שומרים לחיוב, הוא נשבע שכך עלתה לו ופטור, וכל הדינים נלמדים לקמן מפסוקים), והשואל משלם את הכל (וברש"י: גניבה ואבידה ואונסין), ונושא שכר והשוכר נשבעים על השבורה ועל השבויה ועל המתה, **ומשלמים את האבידה ואת הגניבה.**

ארבעה
שומרים

חיובו של שומר חנם מובא להלכה (בשולחן ערוך סימן רצ"א-ב): שומר חנם **פטור בשבועה מגניבה ואבידה, ואינו חייב לשלם** כי אם בפשיעה.

שומר
חנם

ולגבי **חיובו של שומר שכר** מובא בהלכה (בשולחן ערוך סימן ש"ג-ב): שומר שכר **חייב בגניבה ואבידה**. ויש אומרים שאפילו שמר כראוי, ונתן הכספים תחת הקרקע בעומק מאה אמה, שאי אפשר לגונבם משם אם לא ע"י מחילות, או

שומר
שכר

ד פ י - ע י ו ן

גם בזמן שדרך אנשים לישון ונגנבו, או קפץ עליו חולי ולא יכול לשומרה, וכל **כיוצא בזה** – **חייב**. ואפילו הקיפו חומה של ברזל. ואפילו אם אילו היה שם לא היה יכול להציל – **חייב בגניבה ואבידה**, אלא אם כן היה שם ולא היה יכול להציל (ומתי בכל זאת נקרא **אנוס ופטור** – זה נלמד בהלכה הבאה, בסימן ש"ג-ג, איזהו אנוס – בא עליו **ליסטים מזויין**, אפילו אם גם הרועה מזויין, לפי שהליסטים מוסר נפשו יותר).

ואיננו יודעים כרגע אם שומר המשכון שבענייננו הוא שומר חינם או שומר שכר, אבל אפשר להגדיר את צורות החיוב השונות, כדלקמן:

- אם נגדירנו **כשומר חינם** – יש לחייב את ראובן המלווה במקרה של **פשיעה**, ולפטרו במקרה של **גניבה ואבידה**.
- ואם נגדיר **כשומר שכר** – נחייבו כמובן במקרה של **פשיעה**, ונחייבו גם במקרה של **אבידה**.

נשאר רק לבדוק מה דינו של שומר משכון.

מחלוקת הפוסקים לגבי שומר משכון

ולגבי שומר משכון – אם דינו כשומר חינם או כשומר שכר – למדנו **במשנה** (במסכת בבא מציעא דף פ:) : הלווה על המשכון – שומר שכר. רבי יהודה אומר: הלווה מעות – שומר חינם, הלווה פירות – שומר שכר וכו'.

שומר משכון ודיניו

הגמרא (שם דף פ"א:) דנה במרכיבים שונים של הלוואה על המשכון (הלוואת פירות או מעות, משכון ניתן בשעת ההלוואה או בשעת אי-פירעון, ערך המשכון גדול מערך ההלוואה או שווה או קטן, הפרש הגיוני בין שווי המלווה לשווי המשכון או הפרש עצום, גילוי מטרת המלווה לגבות מהמשכון או שישמש רק כתיזכורת, כוונת המלווה בעצם ההלוואה וכו'), ובדעות השונות של האמוראים ביחס למרכיבים אלו.

מרכיבים שונים

ובשולחן ערוך (סימן ע"ב-ב) נחלקו הפוסקים בדין המשנה (אם שומר משכון דינו כשומר חינם או כשומר שכר), כדלקמן:

דעת המחבר: המלווה את חבירו על המשכון – בין שהלווהו מעות, בין שהלווהו פירות, בין שמשכנו בשעת הלוואתו, בין שמשכנו אחר שהלווהו – **הרי זה שומר שכר**... לפיכך אם **אבד** המשכון או **נגנב** – **חייב בדמיו** (והמחבר

כשומר שכר

ד פ י - ע י ו ן

T

מאריך ומפרט את כל המצבים: א. אם היה שווה המשכון כדי דמי החוב – אין לאחד על חבירו כלום. ב. אם החוב יתר על המשכון – משלם הלווה היתרון (ומוסיף הרמ"א בשם הטור שאם פירש ואמר בשעת ההלוואה **שמקבל המשכון בכל החוב**, אפילו אם קיבל קתא דמגלא באלפא זוזי – **אבד המשכון אבד הכל**). ג. אם דמי המשכון יתרים על החוב – נותן המלווה ללווה היתרון). **ואם נאנס המשכון, כגון שנלקח בליסטים מזויין וכיוצא בו משאר אונסים – ישבע המלווה שנאנס, וישלם לו בעל המשכון את חובו עד פרוטה אחרונה.**

וברמ"א: ויש אומרים שמלווה על המשכון לא הוי אלא **שומר חנם**, לעניין זה שאם דמי המשכון יתרים על החוב – **אין המלווה נותן ללווה היתרון** אלא איבד מעותיו ולא יותר (טור בשם רבינו ירוחם והרא"ש במסכת שבועות סוף פרק ששי, ובמסכת בבא בתרא פרק שמיני אות ה, והסברה בזה הוא שהמלווה כאילו התנה עם הלווה, שאם יאבד את המשכון – לא יגבה את החוב, א"כ המשכון ניתן רק כנגד המלווה ולא יותר). **ולכן מחמת הספק אין מוציאים ממוון** (מרדכי במסכת בבא מציעא אות שס"ג, ובמסכת שבועות אות תשע"ד).

כשומר
חנם

וסוף הסעיף הוא – לפי כולם – שאם נאבד או נגנב בפשיעה – חייב לשלם לדברי הכל.

תחום אחריותו של שומר משכון

וכדי לברר את החיוב – יש להגדיר את איכות שמירתו של ראובן המלווה, במה שהניח את הת"ז בתא שבפנימיה, וניתן לחשוב על הצדדים הבאים:

פשיעה
או
שמירה
כראוי

- **פשיעה:** הנחת ת"ז במקום כזה שאינו נעול ואינו מושגח, ופתוח לחדירה של כל אדם – הרי זה זלזול בשמירה, **ומוגדר כפשיעה בשמירה** (וחייבים בה הן שומר חנם והן שומר שכו).

- **שמירה תקינה:** מאחר שהנחת חפצים אישיים בתא הפנימיה הוא דבר שכית, ואין בסביבה זו חשש מגנבים – א"כ הנחת הת"ז במקום כזה הוא מקובל, ונחשב נורמלי. א"כ אפשר לומר **שאין בזה פשיעה**, כי זה נחשב ששומר **כדנטרי אינשי** (כלומר כמו שמקובל לשמור דברים כאלו). וכדי לקרב את הנושא לשלנו נביא דוגמא מדבר ידוע ומקובל: אדם שלוקח מזוודה עבור חבירו, ומניח אותה בתא המטען של האוטובוס, למרות שהמקום אינו נעול, ובכל תחנה יכול לבוא כל אדם ולהוציא את המזוודה – בכל זאת בגלל טבע בני אדם להניח באופן כזה, והידוע שאין גניבות רבות באופן זה – מוגדרת שמירה זו כתקינה). **ומה**

כדנטרי
אינשי

ה

ד פ י - ע י ו ן

שלבסוף קרה הדבר הבלתי מסתבר, והחפץ נעלם ולא נמצא – נחשבת מציאות זו **לגניבה ואבידה** ולא לפשיעה (ולפי מה שלמדנו לעיל – שומר חינם ייפטר במקרה זה, ואילו שומר שכר יתחייב).

[ואולי זה המקום להסיר טעות נפוצה, ולהדגיש את ההבדל בין "חצר המשתמרת" לבין "מקום המשתמר". למרות שהביטויים נראים שווים – כל אחד מהם מייצג תחום שאינו קשור לתחום השני, שהמושג "חצר המשתמרת" קשור לדין אבידה ומציאה, לעניין יכולת החצר לזכות עבורו באבידה שנפלה לשם, ואילו "מקום המשתמר" שייך לתחום חיובו של השומר, שצריך לשמור על החפץ שקיבל לשמירה במקום שהוא "מקום המשתמר", ופחות מכאן הרי זה פשיעה בשמירה. ופשוט שהגדרת המקומות שונה זה מזה, ויכול מקום להיות "חצר המשתמרת" אף שאין לו בכלל יכולת להיות "מקום המשתמר..." (וכדי לסבר את האוזן: יש ב"נתיבות המשפט" נדון לקרוא לכלי בעל דפנות בשם "חצר המשתמרת". מאידך ברור לכל אדם, שאם שומר ישמור על החפץ בכלי כזה – הרי זו פשיעה גמורה...)].

ובעבר כבר עסקנו במקרה של סידור שנמצא בקבר יהונתן בן עוזיאל, וחילק מו"ר מרן הגראי"ל שטינמן שליט"א שהמקום נקרא "חצר המשתמרת" כלפי סידור, ו"אינו משתמרת" כלפי ספר תורה. וכמובן שחילוק זה לא יהיה שייך בכל הקשור להגדרת "מקום המשתמר" לעניין חיובי שמירה].

חצר
משת-
מרת או
מקום
משתמר

יוצא – כמסקנת בנינים – שאם נקבע שהשומר **פשע** – לכאורה יצטרך לשלם לפי כולם. אבל אם השמירה היתה **כראוי**, א"כ השומר נדון בסעיף **גניבה ואבידה**, ותהיה בזה מחלוקת בין המחבר לרמ"א (נפק"מ לשומר מעדות אשכנז או מעדות ספרד) אם חייב לשלם על המשכון (שלפי המחבר הריהו כשומר שכר, וחייב, ולפי הרמ"א הריהו כשומר חינם, ופטור).

ובהמשך השיעור נברר בס"ד את **טעם המחלוקת**, ותהיה לכך השלכה על המקרה שבענייננו (של שמירה על ת"ז כמשכון).

מחלוקת
בגניבה
ואבידה

מהרשד"ם וגינת וורדים : שמירה לפי המפקיד

יש להדגיש שדברינו לעיל על איכות שמירתו של שומר שכר (המתחייב לשמור שמירה מעולה) – יש הטוענים שאיכות זו **תלויה במערכת הציפיות של המפקיד**, כדלקמן.

שמירה
לפי רמת
המפקיד

ד פ י - ע י ו ן

וכדי להתרגל ולהבין נקודה זו – הבה נכיר את דברי המהרשד"ם (שו"ת חו"מ סימן קל"ד), שדן במקרה הבא :

אדם ביקש מחבירו הנמצא בעיר הגדולה, שילוה עבורו (בשכר) סכום כסף גדול, וישקיע במסחר, והוא יפרע ממקומו את החוב מעט מעט. וכך היה, והחבר שמר על הכסף יחד עם כספו בתוך ארגז עץ נעול במפתח ברזל, אלא שכעבור כמה ימים באו גנבים, עשו חור בעץ ושלפו את הכסף. האם השומר חייב?

ועונה המהרשד"ם את נקודות הבאות, השייכות לענייננו :

- לכאורה דין פשוט הוא שהשומר צריך לשלם, שהרי הוא שומר שכר, וחייב בגניבה ואבידה, ואינו נפטר אלא באונסין, או במתה מחמת מלאכה כשואל.

- ועוד, שהשמירה של שומר שכר צריכה להיות שמירה מעולה, ואפילו נתן תחת הקרקע בעומק מאה אמה וכו' (כפי שכבר למדנו לעיל).

- אלא שיש גם צד גדול לפטור את השומר במקרה שבשאלה, והוא עפ"י דברי הר"י ברצלוני (הובא בטור בסימן רצ"א), שוודאי הלכה כן, שאין לכספים שמירה אלא בקרקע, אבל כך קיבלנו מרבתינו, שלא נאמר זה אלא בשעה שגנבים מצויים ואנשים רמאים שמחפשים אחריהם. אבל במקום שלא שכיח כל זה – אין צריך לתיתם בקרקע, אלא מניחם במקום שמניח את מעותיו, ולא עדיף ממעותיו שלו.

- ועל דין זה סמכו קדמונינו וקיבלום (ואמנם מדברי הרמב"ם אין נראה כן, אבל אין להניח הוודאי מפני הספק של הרמב"ם), וכן כתב המרדכי בשם רבנו תם, שדין "כספים אין להם שמירה אלא בקרקע" דווקא לדידם (בזמן הגמרא), אבל בימינו אין צריך שמירה בקרקע.

- וכן ידוע דין של "שומר שמסר לאשתו או לבניו – פטור" (למרות ששומר שמסר לשומר אחר – נחשב פושע וחייב), כיוון שיש כלל ש"כל המפקיד – על דעת אשתו ובניו הוא מפקיד". ולומדים מכך שדיני שומרים אינם דברים שנפסקו חד-פעמית ומחייבים באופן מוחלט, אלא מוכח שדינים אלו ניתנו לכל דור להכניסם ולהוציאם, ולהשתמש בהם לפי הצורך.

שמירה
בקרקע
רק
כשמצי
גנבים

דור דור
ואיות
השמירה
שלו

ד פ י - ע י ו ן

- ממילא המקובל היום (בדורו של המהרשד"ם, וקל וחומר בימינו) שכל מפקיד בזמן הזה אינו מפקיד על דעת שהשומר יעשה חומה גבוהה, דלתיים ובריח כדי לשמור את הפיקדונות, כיוון שהמפקיד יודע שאין השומר שומר במקום אחר, אלא בביתו, והמפקיד מתרצה לכך ועל דעת כן הוא מפקיד.

- ובפרט אם מפקיד אצל חברו מעות כדי להתעסק בהם – פשיטא שזה כאילו אמר לו בפירוש שאין צריך לקוברם בקרקע, וכי דורשים אנו שכל פעם שירצה השומר להתעסק עם מעותיו של המפקיד יצטרך לעבוד ולחפור באמצעות אתים וקלשונות??! ... א"כ פשוט שאי אפשר לדון כן, ומי שדן אחרת – לאו דינא הוא...

- וממילא גם במקרה המדובר ברור שהשומר לא קיבלם אלא באופן שיהיו מוכנים ומזומנים לשלחם להשקעה, וא"כ בוודאי שאין לחייב את השומר, אפילו שומר שכר, על שהניח בתיבה, כי בוודאי על דעתא דהכי קיבלם.

- ואם תאמר שעדיין שומר שכר צריך לישב ולשמור (כפי שיטת הרשב"א, וכפי שלמדנו לעיל), ומצד שני יש שיטת המרדכי שאם הניח את החפץ באופן הראוי לשמירה – שוב אינו צריך לשמור, וכתב רבנו העזרי להכריע שהכל תלוי במנהג המקום.

- וכן כתב בתרומת הדשן (סימן של"א) שדעת הגהות אשר"י שאם נתנו בחדר סגור ובתיבה סגורה – פטור, שכן על דעת זאת הפקיד, ובאר שכיוון שיודע המפקיד שאין הנפקד רגיל לשמור שום דבר כלל כי אם בעניין זה – מראש על דעת זאת הפקיד.

- ולכן מכריע המהרשד"ם שהשומר פטור, כיוון ששמר כדרך המקובלת לשמור בקרב האנשים שם.

- וכך נפסק גם להלכה (בשולחן ערוך סימן רצ"א-יח, יט): במה דברים אמורים שכספים אין להם שמירה אלא בקרקע – בשעה שגנבים מצויים ואנשים רמאים שמחפשים אחריהם. אבל במקום שאין כל זה – אין צריך לכסותם בקרקע אלא מניחם במקום שמניח מעותיו, ובמקום המשתמר כפי דרך המקום וכפי הזמן שהוא מפקיד. (סעיף יט) אפילו בשעה שגנבים מצויים לא אמרו כספים אין להם שמירה אלא בקרקע אלא במפקיד סתם אצל חברו לשמור. אבל מפקיד מעות אצל חברו כדי להתעסק בהם וירוויח – פשיטא שזה כאילו אמר לו בפירוש שאינו מצריכו לקוברן בקרקע.

על דעת
כן הוא
מפקיד

אין צורך
לישב
ולשמור

ד פ י - ע י ו ן

ח

יוצא להלכה, שאם המפקיד מכיר את השומר, ויודע בוודאות מהי צורת השמירה המקובלת אצלו, ואכן כך שמר השומר – **אין המפקיד יכול לתובעו**, שכן הוא שמר כפי שהיה "מוסכם" ביניהם.

שמר
מזוסכם

וא"כ במקרה שבענייננו – ששמעון הלווה מסר ת"ז לראובן המלווה, אולי אפשר לומר שהואיל והוא **יודע בוודאות** שמנהג הציבור (ובתוכם גם ראובן) להניח את הת"ז בתא סגור ובלתי נעול (ואין סיבה להניח שראובן יעשה באופן מיוחד אחרת ממה שרגיל) – נקרא הדבר **שיש לו ניחותא בכך**, ולפי המהרשד"ם **אין השומר חייב לשמור יותר מזה**.

מצטרפים לדין המהרשד"ם (שהשומר פטור) **גם בשו"ת גינת וורדים** (חושן משפט חלק א כללים א-ב), שו"ת **פרח שושן** (חו"מ כלל א-א), שו"ת **מהרש"ם** (חלק ב-ק), **וכך נפסק להלכה** (כמובא לעיל, בסימן רצ"א-יח). ועיוין בשיעור "דפי עיון" מס' 234 – "מוצרי **חשמל שנגבנו מהמחסן**" להרחבת דין זה, של איכות השמירה התלויה בציפיות המפקיד).

רשימת
פוסקים

ואמנם – היות שיש חולקים על חידוש זה, וקובעים **ששומר שכר חייב לשמור כרגיל גם כשהמפקיד ראה ונחה דעתו**, והואיל והתביעה היא **דו צדדית** (כלומר כל צד הוא גם תובע וגם נתבע) עלינו להתחשב בשתי האפשרויות, וכל צד יוכל לומר "**קים ליי**" להחזיק כאחת האפשרויות, והתוצאה תהיה כדלקמן:

כל צד
יוכל
לומר
קים לי

- **השומר** יוכל לומר "קים ליי" כמהרשד"ם וגינת וורדים (שהשמירה שלו בתא שבפנימיה – מספיקה), ולכן **אי אפשר להוציא ממנו ממון בגין פשיעה בשמירה**, ולכן ייפטר מתשלום הת"ז, בס"ד 110 שקל.
- **הלווה** יוכל לומר "קים ליי" כחולקים (ששמירה צריכה להיות תמיד מעולה), ולכן **אין צריך לשלם את חובו כנגד המשכון**.

ובסה"כ יצא שכל צד יישאר בשלו, והחוב יקוזז כנגד חלק המשכון שבערכו, ואין אף אחד מהם צריך לשלם לחבירו.

אלא שאמנם החשבון נראה נכון ומתחשב בכל הצדדים, אבל **להלכה יש להסתייג** מחשבון זה מחמת שתי סיבות:

לאידך
גיסא

ד פ י - ע י ו ן

- ת"ז
נשמר
בכ"ס
- אחרי הכל – לא מקובל לשמור ת"ז בתא שבפנימיה, אלא בכיס או במקום סתר אחר. התא מיועד לחפצים אישיים (תפילין, ספרים, חפצים אישיים) ולא לדברים קטנים, שרוב בני האדם מחזיקים בכיסם. לכן גם לפי המהרשד"ם והגינת וורדים – **אי אפשר לומר ככלל שנתנו את הת"ז על מנת לשמור במקום זה, ואפילו לכלל ספק לא הגענו, אלא יש לדון (כמקודם) פשיעה או גניבה, לפי הקריטריונים דלעיל.**
- משכון
נגד רצון
- ועוד שמענו לחדש:** אפילו אם כן נקבל את דעת המהרשד"ם והגינת וורדים באופן כללי – **כאן – במקרה של משכון – הדין יהיה שונה, שכן כל חידושם של המהרשד"ם והגינת וורדים הוא במקרים שאדם רוצה להפקיד אצל חברו חפץ – אז מובן שמקבל על עצמו את צורת השמירה הרגילה (כגון: בדוגמה דלעיל, של המזוודה באוטובוס – כל אדם יודע ששמים את התיק בתא המטען, וזו השמירה המקובלת, ובאופן זה קיבל על עצמו שלא לדרוש שמירה מעולה יותר). אבל אדם שנאלץ לתת משכון, נגד רצונו (שהיה מעדיף לקבל הלוואה ללא משכון) – "דורש" שמירה מעולה על משכונו, וניתן להניח שמעולם לא הסכים על פחות מהמקסימום. ויש בזה הגיון, שבשמירה שהיא נגד רצונו אין לו סיבה להקל ברמת השמירה הנדרשת. וצריך עיון בסברה זו.**

תחום חיוביו של שומר שטרות

ת"ז הוא שטר

וכל דברינו שייכים במשכון שהוא מטלטלין רגיל, אבל תעודת זהות הוא מסמך, שאין לו ערך בפני עצמו, וכל מה שהוא מייצג זה מה שכתוב בתוכו. א"כ במבט ראשון נראה שהוא שייך יותר לדיני שטרות, וכשעוסקים בשטרות – יש להכיר את הכללים שנאמרו לגביהם, השונים מדיני מטלטלין רגילים, כדלקמן:

שטר פטור בתשלום

במשנה (במסכת בבא מציעא דף נ"ו.): אלו דברים שאין להם אונאה: העבדים והשטרות והקרקות וההקדשות. אין להן תשלומי כפל ולא תשלומי ארבעה וחמשה, שומר חנם אינו נשבע ונושא שכר אינו משלם.

ד פ י - ע י ו ן

7

ולמדנו מהמשנה מיעוט בדיני שומרים, שאינו חל על עבדים, שטרות וקרקעות (ובהמשך הגמרא שם, דף נ"ז, גלמוד המקור מהפסוק "כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור", ונתמעטו הדברים הנ"ל).

וכן נפסק להלכה (בשולחן ערוך סימן ש"א-א), ולמסקנה לומדים בסוגיה שאמנם השומר חייב לשמור על הדברים שהתמעטו (קרקעות, עבדים ושטרות), אבל כלפי חיוב תשלום או שבועה – אין עליו חיובי שומרים.

אין חיוב
שומרים

ולפי זה בענייננו – אפילו אם הת"ז נעלם, והיה מקום לחייב את ראובן המלווה מדין שומר – בא המיעוט לדיני שטרות ופוטרו. ונשאר לכאורה שרק שמעון הלווה חייב לו את כל סכום ההלוואה (80 שקל), ואין לו אפשרות לקזז בגין הת"ז החסר.

שיטת הרמב"ם בחיוב שטרות

הרמב"ם (בהלכות שכירות ב-ג, והובא להלכה בשולחן ערוך (בסימן ס"ו-מ) בשם "יש מחייבים") מחדש חיוב גם בשטרות, ולהלן תוכן דבריו: יראה לי שאם פשע השומר בעבדים וכיוצא בהן – חייב לשלם, שאינו פטור בעבדים וקרקעות ושטרות אלא מדין גניבה ואבידה ומתה וכיוצא בהן (שם היה ש"ח על מטלטלין ונגנבו או אבדו – יישבע, ובעבדים וקרקעות ושטרות פטור משבועה, וכן אם היה שומר שכר שמשלם גניבה ואבידה במטלטלין פטור מלשלם באלו). אבל אם פשע בה חייב לשלם, שכל הפושע מזיק הוא, ואין הפרש בין דין המזיק קרקע לדין המזיק מטלטלין, ודין אמת הוא זה למבינים, וכן ראוי לדון, וכן הורו רבותי, שהמוסר כרמו לשומר, בין באריסות בין בשמירות חינם, והתנה עמו שיחפור או יזמור או יאבק משלו, ופשע ולא עשה – חייב כמי שהפסיד בידיים. וכן כל כיוצא בזה שהפסיד בידיים חייב על כל פנים.

חיוב
שטרות
בפשעה

והמגיד משנה (שם) באר שהרמב"ם דייק זאת מלשון המשנה "שומר חינם אינו נשבע", שמשמעו שאם נודע שפשע – כן משלם. ועוד הוסיף, שכך משמע גם ברש"י (בגמרא במסכת בבא מציעא דף נ"ו. ד"ה אינו נשבע), שכתב מדוע אינו נשבע – "שלא פשע שלא הזיקתו תורה להישבע עליהן", ומשמע שאם ידוע שפשע – אינו נפטר.

המקור
לרמב"ם

יא

ד פ י - ע י ו ן

התייחסות ההלכה לדברי הרמב"ם היא כדלקמן :

- **בשולחן ערוך** (סימן ס"ו-מ) הביא את דברי הרמב"ם הללו בלשון **"ויש מחייבים בפשיעה"**.

יש מחייבים

- **והרמ"א** הוסיף (בשם הטור, בשם הרי"ף והרא"ש) שהסברה החולקת על הרמב"ם היא העיקר, שפטורים בשטרות אפילו בפשיעה. אבל אם הזיק בידיים, כגון שהשליכו לנהר או כדומה – חייב.

עיקר כחולקים

- אמנם יעויין ב**ש"ך** (בסימן ס"ו-קכו) **שחולק על הרמ"א**, ודוחה אחת לאחת את ראיותיו, ומסיק **שהעיקר הוא כרמב"ם** (שבמקרה של פשיעה מחייבים גם כשמדובר בשטרות).

ש"ך כרמב"ם

ובענייננו – יש כאן מצב מעניין, שאמנם אילו היה צריך לדון רק על הוצאת ממון של הלווה משומר המשכון – בוודאי שלא היו עושים מעשה, **ולא היו מוציאים ממון נגד דעת הרמ"א** (הגם שהש"ך חולק ולומד אחרת, וידוע שפוסקים כהש"ך נגד הרמ"א, אבל לא עד כדי הוצאת ממון).

להחזיק ממון

אלא שהנדון בענייננו אינו **להוציא ממון**, אלא רק **להחזיק**, דהיינו לקזז את ערך ההלוואה מערך המשכון, וכאן כבר אין מדובר בלהוציא ממון אלא בלהחזיק ממון, ובוזה אפשר בהחלט לסמוך על הש"ך, ולפסוק כהרמב"ם, ששומר חייב בפשיעה גם על שטרות, וממילא בענייננו **יוכל הלווה שלא לשלם את חובו** (שכן ערך המשכון גבוה יותר מערך המילווה).

ועוד אפשר לומר, גם ללא הכרעת הש"ך, שהלווה יוכל להיפטר מתשלום החוב מצד **"קיים ליי" כרמב"ם** זה. ולמסקנה – בין לפי הש"ך ובין לפי **"קיים ליי" – יוכל הלווה להיפטר מלשלם את חובו**.

קיים ליי כרמב"ם

האם ת"ז נקרא גופו ממון

אלא שעדיין יש לבדוק את שייכותו של הת"ז **למשפחת השטרות** (ויהיה עליו פטור מדיני שומרים) או **למשפחת שאר המטלטלין** (ויתחייב דיני שומרים, כרגיל).

האם ת"ז גופו ממון

במה שטר מיוחד (שיצא מכלל שאר המטלטלין) – אומרת הגמרא (במסכת בבא מציעא דף נ"ו.) **שהפסוק (ויקרא כה, יד) "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך" מבטא דווקא דבר הנקנה מיד ליד**, ולכן יצאו שטרות מכלל פסוק זה, ומדויק

גופו מכור

ד פ י - ע י ו ן

יב

מהמילה "ממכר" שצריך **דבר שגופו מכור וגופו קנוי**, ולכן יצאו **שטרות שאין גופם מכור ואין גופם קנוי ואינם עומדים אלא לראיה שבהם**.

ובענייננו יש לבדוק אם ת"ז נקרא "**גופו ממון**" (מכור או קנוי) ובוזה דומה הוא לשאר שטרות, ויהיה השומר פטור על אובדנו, או שנקרא "**אין גופו ממון**" ולכן אין דינו כשטרות, אלא כחפץ בפני עצמו, שיש עליו דיני שמירה.

ותוצאת הברור תשפיע על החיוב, שאם ת"ז נקרא "אין גופו ממון" – הרי הוא בכלל דיני השטרות, לפי כל מה שדיברנו לעיל (שפטור מחיובי שמירה לפי רוב הפוסקים, ובפשעה חייב לפי הרמב"ם, ויש ש"ך המכריע כהרמב"ם, וגם יכול הלווה לומר "קים לי" כשיטה זו ולהיפטר מתשלום החוב שכנגד המשכון).

ויש בזה **כמה צורות התבוננות**, כדלקמן :

- **בשו"ת שואל ומשיב** (מהדורה קמא חלק א-לח) נשאל מה דין דרכון (אם גופו ממון או שאין גופו ממון), והשיב שלא מיעטו שטרות, אלא רק **כשעומד לגבות בו ממון**, אבל דרכון **הצורך שבו הוא בגופו**, ודומה הדבר לנייר לצור על פי צלוחיתו. ולכן הוא נקרא **גופו ממון**.

- **וכן כתב בשו"ת ראשי בשמים** (סימן ק"א) שדרכון נקרא **גופו ממון**, כיוון שיש לשלם עבור שטר זה, והוא נצרך לו, שללא זה אינו יכול לנסוע ממקום למקום (כמו שאינו יכול לנסוע ללא סוס או חמור), ולא גרע שטר זה מספרים (הנחשבים ממון גמור) או מתמונה מצוירת (מעשה ידי אומן), שנחשבים ממון גמור.

- **בשו"ת אבן שתיה** (סימן פ"ד) כתב שיש לחלק בין **אשרת שהיה** (שללא זה לא יוכל בעליה להישאר במקומו) שגופה ממון, ובין **אשרת נסיעה** (שאין צריך אותה אלא רק כדי לצאת לדרך, שלקחתה הוא כמבטל כיסו של חברו) שאין גופו ממון.

- **אלא שבספר משפט האבידה** (לגר"מ גרוס שליט"א, עמ' קע"ו) כתב בשם גדולי המורים שסוברים **שלא הוי גופו ממון**.

- **ויש להעיר**, שאפילו אם נאמר שגופו ממון – **ערך הממון שבו הוא אפס**. ואין להקשות שערך התעודה הוא לפי ערך החידוש, דהיינו 110 שקל, מחיר הנפקת תעודת זהות חדשה – שכן באמת **אין זה המחיר**

כמה
שיטות
בפוסקים

שהיה או
נסיעה

שווי
אפס

יג

ד פ י - ע י ו ן

האמיתי (וראיה שמחיר עלות הנפקת תעודה חדשה עקב התבלות או קריעה של הראשונה – העלות היא 0, ובמילוי טופס אובדן תעודה, ומשלוח התעודה הישנה למשרד הפנים – מקבלים תעודה חדשה בחינם...), אלא המחיר נקבע **כקנס** על אי שמירה של התעודה החשובה הזאת (שגורמים שליליים יכולים לעשות בה שימושים לא רצויים, וד"ל...)

למסקנה – שמענו מאחד הדיינים שליט"א, שלאחר מגוון זה של דיעות – **לא יוכלו להוציא ממון על סמך שטר זה**, כיוון שיש ספק אם גופו ממון או אין גופו ממון.

סברות אם לנכות את ערך המשכון

לסיום השיעור – יש להעמיק מעט במחלוקת המחבר והרמ"א דלעיל (בסימן ע"ב-ב) לגבי שומר משכון אם הוא **שומר שכר** (דעת המחבר) או **שומר חנם** (דעת הרמ"א), וננסה להתחקות אחרי **טעם המחלוקת**, ולהראות את דעת האחרונים, המתאימה למקרה שבענייננו. ונלך לפי הנקודות הבאות:

- מובא בפוסקים (בסמ"ע ובש"ך בסימן ע"ב) **שטעם המחבר** לחייב את שומר המשכון כשומר שכר, הוא בגלל שבזמן שהוא שומר על המשכון **פטור מלתת פרוטה לעני**. לפי זה – אם נאמר שהת"ז נקרא שטר, שאין גופו ממון – פטור משמירה, ולכן **יקבל החזר מלא על ההלוואה**, למרות שאינו מחזיר את המשכון.

- וכן מובא בפוסקים אלו, **שטעם הרמ"א** לחייב את המלווה, שומר המשכון, כשומר חנם, ולהפסיד את החוב רק עד מחיר המשכון, הוא בגלל שיש **אומדנא, שלא ייתכן שהלווה ישלם את הכל ולא יקבל את משכונו**. ולכן אנו דנים כאילו שהמלווה פרש ללווה שמקבל את המשכון רק כדי שאם לא יחזירנו – לא יקבל כנגדו את החוב.

- ומהשוואת טעמים אלו **יוצא במשכון שהוא שטר דין מעניין** (ועומדים על זה נתיבות המשפט (סימן ע"ב-ג) ושער משפט (סימן ע"ב-כ)) **שדינו של שומר חנם חמור יותר מדינו של שומר שכר**, שכן בשטרות שומר שכר פטור בגלל גזירת הכתוב, ואילו שומר חנם אמנם פטור מצד דיני שטרות, אבל לפי הרמ"א עדיין **נשאר עליו חיוב מכוח האומדנא דלעיל**, ולמעשה הלווה ינכה לו את ההלוואה כנגד המשכון.

טעם מחלוקת המחבר והרמ"א

פטור מפרוטה

הדדיות

שומר חנם חמור משומר שכר

ד פ י - ע י ו ן

יד

- אלא שאחרי הכל – לכאורה יש הבדל בין ת"ז לשאר שטרות, שכל שטר נלקח כמשכון לטובת המלווה, שאם תהיה בעיה בתשלום החוב – יוכל המלווה לתפוס לעצמו את המשכון. ולכן כנגד זה יש אומדנא של הדדיות בניכוי שווי החוב כנגד המשכון. אבל תעודת זהות – אין למלווה בו כלום (שכן כל מה שהמלווה לקח תעודת זהות אינה כדי שיצא לו משהו ממנה, שאין לאדם אפשרות לעשות משהו בת"ז של חברו, אלא מטרתו רק כדי למנוע מהלווה להשתמש בה), ולכן אין בזה הדדיות של יכולת ניכוי החוב מצד הלווה.

ת"ז אינו לטובת המלווה

למסקנה – יש כמה ספיקות לטובת המלווה (פטור מצד שומר חנים בגניבה ואבידה, פטור מדין שומר שטרות, ומצד שת"ז אין גופו ממון, או שערכו הוא אפס, פטור מצד המהרשד"ם והגינת וורדים, פטור מצד הרמ"א בת"ז, שאין הדדיות) **וכמה ספיקות לטובת הלווה** (חיוב המלווה באי החזר משכונו, או מצד פשיעה בשמירה או מצד גניבה ואבידה בשומר שכר, ת"ז אינו שטר שכן גופו ממון, מחמת עלות הנפקתו מחדש, ואפילו אם קן נחשב שטר – חיוב המלווה בפשיעה מצד הרמב"ם והש"ך, הדדיות בהחזר חוב כנגד החזרת משכון), ולכן לא יוציאו זה מזה כלום.

סיכום ומסקנות

סיכום

ראובן הלווה לשמעון 80 שקל, והלה מישכון לו תעודת זהות, שערך חידושה הוא 110 שקל. והניח את הת"ז בתא שבפנימיה ונעלם. מי משלם למי וכמה? ונאמרו בזה הדברים הבאים:

- זוהי תביעה דו צדדית, שהמלווה תובע להחזיר לו 80 שקל, והלווה תובע להחזיר לו 30 שקל.

- מחלוקת תנאים, אמוראים ופוסקים אם שומר משכון הוא שומר שכר או שומר חנים, וגם לצד ששומר חנים צריך לנכות מההלוואה – זה רק עד רמת גובה המשכון (ולעולם לא יצא שצריך השומר להחזיר כסף ללווה).

- יש לדון אם התא שבפנימיה נקרא מקום המשתמר כלפי ת"ז, שמצד אחד – הרי אין נעילה, ומצד שני – ייתכן שאין צורך ביותר, שכן כך נוהגים כולם.

ד פ י - ע י ו ן

- ויש מקום לבדוק אם לפי המהרשד"ם וגינת וורדים השמירה מספיקה, שכן לדעת זאת נתן לו, וא"כ כל צד יאמר "קיים ליי" כצד זה או כצד ההפוך, ויהיו פטורים זה מזה. ואפשר לדחות את כל המהלך, שכן א. אין דעת בעלי ת"ז שיניחום בתא, אלא דווקא בכיס. ב. אולי שיטת המהרשד"ם וגינת וורדים שייכת דווקא בהפקדה מרצון, ולא בנתינת משכון להלוואה נגד רצון הלווה.
- אם הת"ז נקרא שטר – יש פטור אחר, שכן אין חיובי שמירה בשטרות, למעט שיטת הרמב"ם (הנפסקת בש"ך), לחייבו במקרה של פשיעה. וא"כ יוכל הלווה לקזז את החוב מצד "קיים ליי" כרמב"ם.
- אלא שכל זה תלוי אם ת"ז נקרא "אין גופו ממון", ונחלקו בכך האחרונים, ובוודאי ששווי הת"ז הוא "אפס", שכן החלפתו בחינם ויש רק קנס לשלם בגלל האובדן.
- ובטעם הרמ"א ששומר משכון הוא שומר חינם, יש בזה חומרא, שתחייב את המלווה לשלם על המשכון (ולא תפטור מחמת שהוא שטר) בגלל האומדנא של ההדדיות (שלא ייתכן שהלווה ישלם הכל ולא יקבל את משכונו). אלא שאולי בת"ז אפשר לדחות, שאין בו למלווה כלום (וכל לקיחתו היא רק נגד הלווה), ואולי במקרה זה אין ללווה זכות קיזוז נגדית.
- ולמסקנה – בגלל כל הטעמים הללו – לא יוציאו זה מזה כלום.

הערות והארות יתקבלו ברצון בטל: 03-6194225